

کتابخانه ملی - دانشگاهی

بوسنی و هرزگوین

نوشته 'انس کایانزیچ (Enes Kujundzic)

ترجمه 'حسین حبیبی

داده بود که بیشتر آنها بر طبق استانداردهای توصیفی کتابشناسی بین المللی فهرست شده بودند.

کار فهرست ماشینی کتابخانه چند سال پیش از آغاز جنگ شروع شده بود.

کارمندان این کتابخانه از میان افراد آموزش دیده در رشته تکنولوژی اطلاع رسانی جدید انتخاب شده و سرویس دهی به محققین، اطلاع رسانی در زمینه تحقیقات و اداره کتابخانه را برعهده داشتند.

مطابق مقررات و آیین نامه ها، کتابخانه ملی از ابتدای تأسیس خود در سال ۱۹۴۵، یک نسخه از تمامی کتابها و نشریات منتشره در جمهوری یوگسلاوی سابق را دریافت می کرد. از سال ۱۹۵۷ که کتابخانه ملی، یک کتابخانه دانشگاهی شد، مسؤلیتهای آن مضاعف گردید. دانشجویان و فارغ التحصیلان دوره های بسیاری از دانشگاه سارایوو، تالارهای وسیع تالار شهر سابق یا «ویسینیکا» (Vijecnica) نام

کتابخانه ملی دانشگاهی بوسنی و هرزگوین (NUB BIH) در سارایوو در شب ۲۵ آگوست ۱۹۹۲ ویران شد. مجموعه کتابهای نفیس، نشریات ادواری و اسناد آرشیو با ارزش در این کتابخانه که یادگار فرهنگی برجای مانده از نسلهای گذشته بود، طی بمبارانهای وحشیانه دشمن نابود شد. فهرست کتابخانه همراه با یک مجموعه بی نظیر از مجلات و روزنامه هایی که از نیمه قرن نوزدهم تا زمان حاضر در بوسنی و هرزگوین و سایر قسمت های یوگسلاوی سابق به چاپ رسیده بود، نیز از بین رفت. تنها بخش کوچکی از موجودی کتابخانه از تلفات و آسیبهای جنگ در امان ماند که در حال حاضر در پنج نقطه مختلف سارایوو نگهداری می شود. اسناد نوشته شده به زبانهای مختلف و الفباهای گوناگون بر ویژگی تنوع فرهنگی، اخلاقی و دینی بوسنی و هرزگوین شهادت می دهد. این کتابخانه تقریباً دو میلیون جلد کتاب و حدوداً شش هزار نشریه ادواری را در خود جای

نگهداری کتابهای خطی و کتابهای نادر از ارزش بسیاری برخوردار است. به دلیل ویژگی تنوع فرهنگی کشور، این مجموعه‌ها علاوه بر آثاری به زبان بوسنی کرواتی و صربی شامل آثاری به زبان لاتین، انگلیسی، روسی، عربی، آلمانی، ایتالیایی، فرانسوی، اسپانیایی، ترکی، فارسی و دیگر زبانها هستند.

شرایط تاریخی، کشور بوسنی را محل برخورد و تلاقی فرهنگهای مختلف شرق و غرب قرار داده است. این خصیصه موجب شده تا اسنادی مکتوب نه تنها در زبانهای مختلف، بلکه به الفباهای متنوع یعنی الفبای لاتین، سیریل، بوسنیایی قدیم، گلاگولیت، اسلاوی کلیسایی قدیم، همچنین اسنادی به زبان بوسنیایی، مکتوب به الفبای عربی، به میراث برسد.

کتابهای نادر و نسخه‌های خطی

این مجموعه براساس محتوی، زبان و الفبای اسناد، خود در چندین گروه کوچکتر، تنظیم و دسته‌بندی شده‌اند. کتابخانه ملی دانشگاهی بوسنی و هرزگوین، علاوه بر نسخه‌های خطی، تعدادی کتابهای نادر در اختیار دارد که نه تنها در ارتباط با تاریخ فرهنگی بوسنی و هرزگوین، بلکه در ارتباط با تاریخ فرهنگی دیگر بخشهای حوزه بالکان نیز از اهمیت بیشتری برخوردار است. زیرا بخشهای مختلف حوزه بالکان کتابهایی را به چاپ رسانده بودند که با توجه به زمان تألیف، زیبایی هنری و اهمیت تاریخی آنها از ارزش ویژه‌ای برخوردارند. این کتابها نیز قسمتی از موجودی ارزشمند کتابخانه ملی دانشگاهی بوسنی و هرزگوین را تشکیل می‌دهند.

صنعت چاپ در نیمه قرن نوزدهم در کشور بوسنی به کار گرفته شد از این زمان به بعد کتاب تنها به وسیله صنعت جدید چاپ، تولید می‌شد با این وجود نسخه پردازان تا اواخر قرن نوزدهم به استنساخ کتب ادامه دادند.

مجموعه کتابهای نادر در کتابخانه ملی دانشگاهی بوسنی به بیش از چهارهزار نسخه مربوط به قرنهای پانزدهم تا بیستم میلادی، بالغ می‌شود، که اکثر آنها در زمینه دین، فلسفه، دستورزبان، تاریخ ادبیات و در دامنه‌ای کوچکتر در زمینه علوم طبیعی هستند.

این کتابها با الفبای متنوع عربی، لاتین، سیریل، گلاگولیت و اسلاوی کلیسایی قدیم نوشته شده‌اند.

محبوبی را که کتابخانه ملی به وسیله آن شناخته می‌شود، به خاطر می‌آورند. این بنا که نشان اختصاصی و نماد شهر ساریوو است، توسط یک معمار اهل چکوسلواکی طراحی و در اواخر قرن نوزدهم ساخته شده است. در ساخت این بنا از سبک معماری اندلسی (اسپانیایی) که در دوران حاکمیت اطریش - مجارستانی در بوسنی، خلال سالهای ۱۸۷۸ تا ۱۹۱۸ میلادی، در ساخت عمارتهای عمومی متداول شده بود، تبعیت شده است.

مجموعه‌های ویژه

مجموعه‌های خاصی از کتابهای نادر قدیمی، مورد توجه خاص محققین و استفاده کنندگان این کتابخانه قرار داشت. این مجموعه‌ها شامل کتب قدیمی، مجموعه‌ای از کتابهای خطی به زبانها و حروف الفبای مختلف، نوارهای سمعی، مجموعه‌ای از تصنیفات و قطعات موسیقی و مجموعه‌ای از کتابها و نوشته‌های مخصوص نابینایان به خط بریل بود. بعلاوه، این کتابخانه مخزن اسناد مهم، نوشته‌های آرشیوی، اسناد و نوشته‌های خصوصی و دیگر اطلاعات نوشته‌حایز اهمیت از جهت تاریخ فرهنگی بوسنی و هرزگوین بود.

همچنین، اسناد در زمینه تاریخ آموزش و پرورش، اسناد و نوشته‌های خصوصی، نامه‌های برخی از نویسندگان مشهور بوسنیایی، متن چاپ نشده داستانهای کوتاه، اشعار و برخی نمایشنامه‌هایی که توسط نویسندگان گمنام نوشته شده است، در این کتابخانه نگهداری می‌شد.

اقلام آرشیوی موجود در این کتابخانه را موارد ذیل تشکیل می‌داد:

پوسترها، آگایه‌های عمومی، کارت پستال‌ها، اعلام درگذشته‌ها، بعلاوه مجموعه‌ای از عکسهای شخصیت‌های مهم، مکانهای طبیعی و نشانه‌های معماری کشور و شهر ساریوو.

بخش مجموعه‌های ویژه در این کتابخانه در سال ۱۹۵۱ میلادی تأسیس شد. اسناد مهمی که در این کتابخانه وجود دارد، بر تاریخ فرهنگی غنی بوسنی و هرزگوین شهادت می‌دهد. از میان شش قسمت مختلف این بخش، قسمت

اسناد شخصیت‌های مهم

در میان اسناد شخصیت‌های مهم، مجموعه مقالات محمد بیگ کاپتانویچ لیوبوساک (Ljubusak) بود که حاصل تحقیقات او در زمینه نام‌شناسی، مطالعه اسماء خاص و مطالعه اسماء مکان‌های بوسنی و هرزگوین بود که در سال‌های بین ۱۸۸۲ و ۱۸۹۵ به رشته تحریر درآمده بود. لیوبوساک در امر مهم جمع‌آوری موضوعات فرهنگ‌نویسی از سراسر بوسنی و هرزگوین توفیق یافت.

همچنین در مجموعه اسناد شخصیت‌های مهم، تعدادی نامه نوشته شده به الفبای بوسنیایی وجود دارد که مراتب عالی اندیشه اسلامی-بوسنیایی را به نمایش می‌گذارد. بخش دیگری از این مجموعه را مقالات منتقد ادبی، یوان کرسیچ (Yovan Krasic) تشکیل می‌دهد، این نویسنده در خلال دو جنگ جهانی اول و دوم فعالیت داشت. آثار سیلوی کرانیسویچ (Silvije Strahimir Kranjcevic)، شاعر مشهور اوایل قرن بیستم، نیز بخشی از این مجموعه را تشکیل می‌دهد.

علاوه بر موارد فوق‌الذکر، این قسمت اقلام آرشیوی مربوط به جوامع فرهنگی پروسویتا (Prosvjeta) و نپرداک (Napredak) و با درجه اهمیت کمتر، گایرت (Gajret) و همچنین اسناد سیاسی قرن نوزدهم را، زمانی که سارایوو شهر محل استقرار کنسولگری‌های ایتالیا (۱۸۸۴-۱۸۶۳)، اتریش (از سال ۱۸۷۱) و آلمان (۱۸۸۱-۱۸۷۸) بود، در خود جای داده است.

همچنین مجموعه‌ای از ۲۵۰ سند که به الفبای بوسنیایی نوشته شده و مربوط به آنچه که به «Poljice Republic» در دالماسی معروف است، در این قسمت نگهداری می‌شود. این مجموعه متعلق به قرن ۱۶ میلادی است. تعدادی از این اسناد از اهمیت ویژه‌ای برخوردارند، زیرا شامل نامه‌هایی هستند که در میان محافل دینی یعنی مسلمانان، کاتولیکها و ارتدوکسها ردوبدل شده‌اند. برخی از این نامه‌ها که بر روی پوست نوشته شده‌اند، شامل اسناد خصوصی به همراه مهر صاحبان آنها هستند.

مرکز اطلاع‌رسانی و اسناد

کتابخانه ملی دانشگاهی بوسنی و هرزگوین به عنوان یک مؤسسه، مهمترین منبع اطلاع‌رسانی علمی برای جامعه تحقیقاتی کشور در قلب زندگی فرهنگی و عقلائی سارایوو

و بوسنی و هرزگوین محسوب می‌شد. این کتابخانه، کتابها و نشریات ادواری، علاوه بر رساله‌های دکتری در زمینه پروژه‌های علمی، نشریات دولتی و بین‌المللی، خصوصاً نشریات مربوط به سازمانهای مختلف ملل متحد، که بخش اعظم آنها از سوی یونسکو منتشر شده است، تحصیل کرده و به پردازش آنها پرداخت. بریک اساس منظم، نمایندگان این کتابخانه در کنفرانسهای کتابخانه‌ای بین‌المللی شرکت کرده و با بیش از ۲۰۰ کتابخانه مشهور و مؤسسات تحقیقاتی دیگر در سراسر جهان ارتباط داشت. کامپیوتری کردن برخی فعالیت‌های کتابخانه از ده سال پیش آغاز و بر تکنولوژی روزآمد کردن اطلاعات مبتنی شد. این کتابخانه از طریق شبکه به سرویس دهی منابع می‌پرداخت و بانک اطلاعات داخلی و بین‌المللی را در دسترس استفاده‌کنندگان علاقمند قرار می‌داد.

تحقیقات، توسعه و آموزش

کتابخانه ملی دانشگاهی بوسنی و هرزگوین کانون اصلی کتابخانه‌های علمی و اطلاع‌رسانی تحقیقاتی در بوسنی و هرزگوین بود و بر توسعه و تحقیقات کتابخانه‌ای کتابخانه‌های دانشگاهی، شهری، مدارس و دیگر کتابخانه‌ها نظارت داشت و به راهنمایی آنها می‌پرداخت. این کتابخانه اهمیت ویژه‌ای برای تداوم آموزش کتابداران در سراسر کشور قائل بود. به همین منظور سمینارها و دوره‌های تخصصی اجرایی در زمینه کتابداری دایر کرد که افراد شرکت‌کننده با گذراندن این دوره‌ها موفق به دریافت مدرک دیپلم کتابداری می‌شدند. آموزش دانشگاهی در علوم کتابخانه‌ای، در دانشکده فلسفه، بخش ادبیات تطبیقی و کتابداری دایر شد و در آینده باید تلاش بیشتری در زمینه آموزش کتابخانه‌ای مناسبت، جهت بهبود آموزش خدمات فنی و اطلاع‌رسانی صورت گیرد.

کتابشناسی بوسنی و هرزگوین

کتابخانه ملی دانشگاهی بوسنی به عنوان یک ناشر، بر یک اساس سالانه، کتابشناسی جاری بوسنی و هرزگوین را منتشر ساخت.

۲۹ اثر در موضوع زبان و ادبیات ترکی

۱۸ اثر در زمینه زبان و ادبیات فارسی

۱۷۲ اثر در موضوعات متنوع دیگر

در میان نسخه‌های خطی قرآن کریم یک نمونه از آنها به دلیل ارزش هنری و زیبایی فوق‌العاده آن باید مورد توجه قرار گیرد. این نسخه ارزشمند قرآن در سال ۱۷۵۱ میلادی توسط حسین بوسنیاک استنساخ شده است. قدیمی‌ترین نسخه خطی در این مجموعه کتاب «نزهة القلوب فی تفسیر غریب القرآن الکریم» تألیف زین الدین ابوبکر السجستانی (تاریخ وفات ۳۳۰ هجری - ۹۴۱ میلادی) است که در سال ۱۲۴۲ هجری ۱۸۴۵ میلادی استنساخ شده است. این مجموعه همچنین شامل چندین نمونه برجسته در زمینه نجوم اسلامی است. در میان آنها چهار نسخه خطی وجود دارد که درباره تعیین اوقات دقیق نماز بحث می‌کند. این چهار نسخه توسط بوسنیاک حاجی ابراهیم بن موسی از شهر فوجا واقع در جنوب شرقی بوسنی در سال ۱۱۹۸ هجری ۱۷۸۳ میلادی استنساخ شده است.

این مجموعه از کتابخانه همچنین تعدادی نسخه‌های خطی از آثار متکلم اسلامی مشهور بوسنی محمد هانجیچ در خود جای داده است. شایسته است آثار این نویسنده پرکار بیش از پیش مورد مطالعه و بررسی قرار گیرد.

دسته دیگر از آثار که از اهمیت ویژه‌ای برخوردارند، آثار خطی هستند که به زبانهای شرقی توسط نویسندگان بوسنیایی تألیف شده‌اند. این آثار عبارتند از:

۱- اصول الحکم فی نظام العالم، تألیف حسن کافی پروسکاک (Pruscak) (۱۶۱۵-۱۵۴۴)

اصل این اثر به زبان عربی است اما یک نسخه از آن به زبان ترکی نیز وجود دارد.

۲- نورالیقین فی اصول الدین، تألیف همان نویسنده.

۳- اظهر الروضات فی شرح روضة الجنات فی اصول الاعتقادات، تألیف همان نویسنده.

۴- بدرالمعالی فی شرح الامالی تألیف شیخ یوسف هوستاری (Hostari) (۱۷۰۷-۱۶۵۱).

۵- فتاوی احمدی، تألیف حاج احمد بن محمد بوسنیاک (قرن ۱۸) برگزیده‌ای مختصر و مفید از فقه برای عامه مردم.

۶- التلمیه فی اظهار القواعد الصرفیه والتحویه، تألیف عبدالکمال بن ولی از شهر تراونیک.

۷- مفتاح الخیر تألیف مصطفی تاباکویچ، نسخه خطی در دستور زبان.

چند سال پیش پروژه کتابشناسی مربوط به دوران گذشته، از آغاز زمان کتابت در بوسنی و هرزگوین آغاز شد. انتظار می‌رود این پروژه با مشارکت بیشتر اعضای جامعه تحقیقاتی کشور در کلیه زمینه‌های علمی استمرار یابد. امید است نتایج این تحقیقات به محض آماده شدن آنها، بزودی منتشر شود. همچنین در تلاشهای آینده باید مکتوباتی که با الفبای بوسنیایی در مجموعه کتابخانه‌ها و مؤسسات تحقیقاتی خارجی وجود دارند، مورد توجه قرار گیرند. استمرار پروژه مربوط به آغاز و تاریخچه نشریات ادواری در بوسنی و هرزگوین نیز حایز اهمیت است. نظارت کتابشناسی بر روی کتابهای علمی در بوسنی و هرزگوین باید در اولویت قرار گیرد. جهاد و مبارزه آگاهانه به منظور بازسازی کتابخانه نیازمند تداوم فعالیتهای انتشاراتی در زمینه میراث فرهنگی بوسنی و هرزگوین است.

سنت اسلامی

در مجموعه‌های کتابخانه ملی دانشگاهی بوسنی و هرزگوین، بخش مهمی وجود دارد که نسخه‌های خطی عربی، ترکی، فارسی و زبان بوسنیایی نوشته شده به الفبای عربی را در خود جای داده است. این مجموعه شامل تقریباً پانصد نسخه خطی و بیش از هشتصد اثر خاص است که اکثر آنها آثاری در زمینه حقوق اسلامی (فقه) و زبان‌شناسی عربی (فقه اللغة) هستند که تاکنون آثار زیر شناسایی شده‌اند:

۱۹ نسخه مصحف که برخی از آنها متن کامل قرآن کریم و برخی دیگر قسمتهایی از آن هستند.

۲۷ اثر در زمینه تجوید قرآن

۱۲ اثر در زمینه تفسیر قرآن

۱۹ اثر در زمینه حدیث (سنت نبوی)

۵۴ اثر در موضوع عقاید و اعتقادات (کلام اسلامی)

۱۷۲ اثر در فقه اسلامی

۶۹ اثر در اخلاق اسلامی

۲۹ اثر در موضوعات فلسفه و منطق

۱۵ اثر در موضوع تاریخ

۱۰ اثر درباره زبان بوسنیایی با الفبای عربی

۱۰۴ اثر در زبان و ادبیات عرب

فرهنگی «آدیک» (Odiek) در ساحل سمت چپ رودخانه میلیاتسکا، جنب دانشکده هنر واقع شده است. یکی از وظایف مدیریت کتابخانه که از اولویت برخوردار است، یافتن محل موقتی مناسبی برای کتابخانه است.

بخشهای فعال کتابخانه

در حال حاضر بخشهای فعال این کتابخانه عبارتند از: بخش تهیه و دریافت، پردازش، مرجع، مجموعه‌های ویژه، نشریات ادواری، بخش کتابشناسی بوسنی و هرزگوین، بخش مخزن، مرکز «شماره استاندارد بین‌المللی کتاب» (ISBN) و مرکز «شماره سریال استاندارد بین‌المللی» (ISSN).

مساعدهای بین‌المللی به منظور احیای کتابخانه

بدون مساعدهای بین‌المللی، احیا و بازسازی کتابخانه ملی دانشگاهی بوسنی و هرزگوین در آینده ممکن نیست. پس از انهدام این کتابخانه، افراد و مؤسسات بسیاری، مشارکت جدی در فعالیتهای بازسازی آن داشته‌اند. یونسکو اولین سازمان بین‌المللی بود که عملاً گامهایی در یاری این کتابخانه برای دوباره از سر گرفتن فعالیتهای اساسی خود با آغاز «برنامه مساعدهت برای بازسازی کتابخانه ملی دانشگاهی بوسنی و هرزگوین» در سارایوو برداشت. علاوه بر کمکهای مالی که به عنوان نخستین گام از سوی یونسکو تأمین شد و امکان خرید اقلام مورد نیاز کتابخانه را فراهم ساخت. این برنامه همچنین، برنامه‌های آموزشی برای کارمندان کتابخانه، تهیه کتابها، نشریات ادواری، تجهیزات اداری و سایر اقلام مورد نیاز کتابخانه‌ای را پیش‌بینی کرد. علاوه بر این، فدراسیون بین‌المللی برای همکاریهای کتابخانه‌ای (IFLA) عضویت رسمی خود را در ژانویه ۱۹۹۴ به کتابخانه ملی دانشگاهی بوسنی و هرزگوین اعطا کرد.

به منظور هدایت کمکهای اهدایی جهت بازسازی کتابخانه شماره حساب ویژه‌ای در NARODNA BANK بانک ملی سارایوو به شماره ۰۰۷۹-۳-۷۲۶۰، افتتاح شده است.

*

* این کتاب را دکتر عصمت ستارزاده به فارسی ترجمه کرده است و به گمان برخی، شرح سودی یکی از مهمترین شروحي است که تاکنون درباره اشعار حافظ تألیف شده است.

۸- شرح دیوان حافظ، تألیف احمد سودی* (نیمه دوم قرن ۱۶) از شهر چاینیچه در شرق بوسنی.

۹- منظومه قائمی، اشعار حسام (Hasam) قائمی (متوفی ۱۶۸۰)، اشعار مردمی از شهر زورنیک در شرق بوسنی.

۱۰- مجموعه، تألیف ملامصطفی باسنسکیا (Baseskija) نویسنده مشهور وقایع‌نامه بوسنی در ترکیه عثمانی، اواخر قرن ۱۸ و اوایل قرن ۱۹ میلادی. این کتاب در سال ۱۹۶۸ ترجمه و منتشر شده است.

تأسیس انجمن کتابداران در بوسنی و هرزگوین

کتابخانه ملی دانشگاهی بوسنی و هرزگوین با مساعدهت وزارت آموزش و پرورش در تاریخ ۱۸ سپتامبر ۱۹۴۹ انجمن کتابداران بوسنی و هرزگوین را بنیاد نهاد. پیشبرد حرفه کتابداری و تقویت روابط متقابل بین کتابداران و متخصصین دیگر در رشته‌های آموزش و پرورش، علوم و هنر، اهداف این انجمن را تشکیل می‌داد. یکی از اموری که برعهده این انجمن گذارده شده، انتخاب اعضای نمونه جامعه کتابخانه‌ها در فعالیتهای متنوع آنها است و این امر براساس تبخّر در زمینه‌های تخصصی آنها صورت می‌گیرد. بخشهای تخصصی کتابخانه‌ها عبارتند از: بخش کتابخانه‌های عمومی، بخش کتابخانه‌های علمی و تخصصی و بخش کتابشناسی.

کتابخانه ملی دانشگاهی بوسنی و هرزگوین هماهنگ با این انجمن، در راه اندازی خبرنامه انجمن موثر بود، اولین شماره این خبرنامه در ماه مه ۱۹۵۵ منتشر شد. این نشریه از جهت کیفیت ارتقاء یافت و در آغاز ۱۹۶۰ میلادی به «Bibliotekarstvo» تغییر نام یافت.

ساختمان کتابخانه

در حال حاضر ساختمان کتابخانه ویران شده و تنها دیوارهای آن باقی مانده است. فضای این ساختمان پیش از ویرانی تقریباً ۶۰۰۰ مترمربع مساحت و برای استفاده ۴۲۰ نفر از محققین و خوانندگان گنجایش داشت. در حال حاضر این کتابخانه در محلی فوق‌العاده نامناسب قرار گرفته است. این مکان جدید، ساختمان سابق نشریه